

Parykkskatten av 1711 for Veøy prestegjeld

(med Molde ladested)

Av Con Mowinckel.

Krigen raste i det herrens år 1711, og statskassen var sørgelig tom i tvillingriket Danmark-Norge. For å rette på dette og lære folket nøysomhet la Fredrik den 4. en luksusskatt på parykker, fontanger, (en båndsløyfe på kvinnenes hodepynt)), kjøretøyer og lystfartøyer.

Alle som hadde noen rang skulle pent betale 4 Rd for å bære parykk eller fanton, og likeledes 4 Rd for å eie kjøretøyer eller lystbåt. Geitlige, kjøpmenn og formuende borgere slapp med 3 Rd for de samme luksusgjenstander.

Forvaltere, fogder og vintappere skulle betale 2 Rd.

Tjenestekarle og tjenestetøser som hverken staset seg opp med parykk eller fontage måtte pent punge ut med 1/6 av sin usle lønn. «Men de Bønder-Karle som virkelig ere enrollerede under Militien, skal herunder ikke være begreben». Ja så står i den kongelige forordning av 26. januar 1711. Soldatene var på mange måter en privilegert klasse. En soldat kunne begå «leiermål» uten å risikere tiltale eller straff, mens hans partner, jenten, ble idømt en bot som hun sjelden klarte å betale og ble så pisket for derved å drive alle onde lyster ut av hennes syndige kropp.

Forordningen lyder slik:

V. Forordning.

Om adskillige extraordinaire Paabud i Norge.

Vi Friderich den Fierde, af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, etc. Giøre alle vitterligt, at, ihvorvel Vi gjerne saae Vores kiære og troe Undersaatter i disse besværlige Tider for videre extraordinaire Paalæg og Udgifter forskaanede, saa dog alligevel, saasom

til det gemene beste at fremme, alle og enhver af yderste Evne bør concurrere, og Vi ingenlunde tviste, at jo enhver allerede er perfvaderet, at denne Krig er begyndt, og videre fortsettes, alleene til den Ende, for derved at erlange, en sikker og bestandig Fred; Dette da at fuldbyrde, udfodres en anseelig Krigsmagt baade til Lands og Vands, hvis Underholdning ikke andet kand end foraarsage Daglige og store Udgifter, til hvilke at udreede have Vi allernaadigst for got befunden efterfølgende Skat paa de Ting (hvor af de fleste sig meere til Overdaadighed end af Fornødenhed betiene) alternaadigst at paa- byde, saasom Vi hermed byde og befale:

1. At alle og enhver Vores kiære og troe Undersaatter over alt udi Vort Rige Norge fra højeste til ringeste, saavel udi Kiøbstæderne som over alt paa Landet, der holder og haver Caroffe-, Chaifer og deslige Vogne med et Decke over, skal betale for en saadan Vogn 20 Rdlr., og de som holder og bruger Carioler og Lyst-Baade, af en Cariol 4 Rdlr. og en Lyst-Baad eller Spil-Jagt med halv Fordek 4 Rdlr., haver en Mand to, tre eller fleere Vogne, Carioler eller Lyst-Baade til sit eget Brug, betales der dog ikkun af een.

2. I. Articul. Alle og enhver, som haver nogen Rang eller Gang med nogen af dennem, som udi Vores om Rangen allernaadigste udgangne Forordning ere specificerede og deres Børn, dog de Militair Personer til Lands og Vands ikkun til Ritmestere og Capitainer inclusivé, som nu bærer og bruger Peruqver, skal betale enhver uden nogen Forskiel pro Persona 4 Rdlr.

II. Alle andre, som ikke ere udi Rangen, saasom Geistlige, Vores Betiente, Kiøbmænd og formuende Borgere, saasom andre velhaven- de Verdslige og deres Børn over alt i Kiøbstæderne samt paa Landet, hvor de ere boende eller sig opholder, som nu og bærer eller bruger Peruqver, skal betale enhver tre Rdlr.

III. De andre Verdslige af Mænd, Karle eller Tienere i Kiøbstæ- derne og paa Landet, som og nu bærer og bruger Peruqver, skal be- tale enhver to Rdlr. eller en Rdlr. efter deres Tilstand og Vilkor, hvor over rettlelig skal skiønnes, om de udi kiøbstæderne af hver Stæds Magistrat eller Øvrighed, og de paa Landet boende eller sig der opholder, af Vores Amtmænd, udi hvilket Paabud Vi allernaadigst ville have exciperet og undtagen fattige gamle Mænd og Karle, enten de sig i Kiøbstæderne eller paa Landet opholde, og for en eller anden Aarsag skyld ere foraarsagede at bære Peruqve.

3. I. Aartic. Alle fruer og Jomfruer, hvis Mænd, eller Forældre ere udi Rangen, eller have Gang og Sæde med dem i Rangen, saa og Ade- len over alt i Kiøbstæderne og paa Landet., som bærer Fontanger, eller andre optatte Franske Sætter eller Topper, betaler enhver uden nogen Forskiel 4 Rdlr.

II. Andre Qvinder og Enker, hvis Mænd udi næstforegaaende an- den Postes anden Articul ere benævnte, saaoq deres Børn, og de lige

ved Børn agtes, som bærer eller bruger Fontanger, Sætter eller Topper, skal enhver betale tre Rdlr.

III. Alle andre Qvinder og Enker, hvis Mænd udi bemeldt anden Postes tredie Articul ere confiderede, saag deres Børn og de lige ved Børn agtes, skal betale enhver to eller en Rdlr. efter nøje Skiønsomhed, ligesom udi fornævnte anden Postes tredie Articul allernaadigst er forordnet, og enhver Tieniste-Pige en Rdlr.

4. Af et hver par Skoe, som forarbejdes i Kiøbstjerne skal udi dette Aar bestales 6 Skill. Danske, og de som forarbejdes paa Landet tre Skill. Danske, som Skoemagerne skal betale, til hvilken Ende Vi og allernaadigst ville lade forordne visse Personer, som samme nye Skoe herefter over alt skulle stemple, paa det at ingen Underslæb derunder skulle foreløbe.

5. Herforuden Ville Vi og allernaadigst, at alle Tieniste-Folk, saavel Mands som Qvindes-Personer, neml: Forvaltere, Fogder, Skrivere, Hofmestere, Præceptores, Fuldmægtige, Cammer-Tienere, Piger, Laqveier, Tienere, Kiøbmænds-Kræmmers-Vintavveres, saa og alle udi Laugene og alle slags Handværks-Svenne og Dreng, i hvad Navn de end og kunde have, som tiene for heel, eller half Aars Løn, samt Karle og Piger, hvad heller de bekommer deres Løn udi Penge, Korn eller andre Vare, skal over alt udi Vort Rige Norge i Kiøbstæderne og paa Landet uden nogen Forskiel betale den siette Deel af deris Løn, som de for et Aar af deres Principaler, Hosbonder eller Madmødre nyder; men de Bønder-Karle, som virkelig ere enrøllerede under Militien, skal herunder ikke være begreben.

6. Hvilke Paabudde skal betales til efterskrevne Terminer, nemlig: Af Caroffer, Chaifer eller andre bedekte Vogne, Carioler og Lyst-Baade, samt for Peruqver, Fontanger, oppsatte Franske Sætter, eller Topper og Skoe, præcise fire Uger efter denne Voris allernaadigste Forordning er publicered, men at Folke-Lønningen den halve Deel af den paabudne Siette-Part, af et Aars Løn, til førstkommende Paaske indeverende Aar, og den anden halve Deel til St. Hans Dag nest efter Anno 1711.

Skattelisten for Veøy sogn hvorunder Molde ladested hørte er undertegnet av han velærværdighet Thomas von Westen. Legg merke til at den høyest lønnede av alle tjenestefolk, både kvinnelige og mannlige er stuepiken på Moldegård som hadde hele 8 Rd. i årslønn. I skattelisten finner vi også Moldeborgernes mange krumspring for å unngå parykkskatten og den innbragte da også bare 7 Rd., mens tjenestefolkenes kummerlige lønninger gav statskassen vel 81 Rd.

Thomas von Westen.

Vedøe Præstegilds Mandtal

for

Peruqve Fontange og Lønnings Scatten Ao 1711

	1/6 part af T: folckis løn					
	Rdr.	Ort	S.	Rdr.	Ort	S.
Olluf Pedersen Løckren en dreng udj løn	1	1				20
Niels Langeljen en liten dreng			2			8
Olluf Siursen Øyen 1 gl. dreng, og en tøs	1	2				
Søren Møysset en dreng og en tøs	2				1	8
Peder Holdtzbøen 1 dreng og en tøs	1	2			1	
Arne Olson Berig en Tøs		2				8
Erick ibm. en Tieniste tøs		2				8
Østen Knudson en tøs		2				8
Olleif Eyde en tieniste tøs		3				12
Peder Stocke en Tøs		3				12
Knud Næs en tøs		1				4
Anders Groven en tøs		2				8
Jungebor Ytter Røemold en tøs		2				8
Olluf Jnder Røemold en tøs		2				8

1/6 part af T: folckis løn
Rdr. **Ørt** S. Rdr. Ort S.

Aamund Bøgdelj en tøs	3			12
Knud Jstad en tjeneste tøs	2	16		11
Anders Anderson ibm. en tjeneste tøs	2			8
Olluf Axelson ibm en tøs	2			8
Olluf Arneson ibm en tøs	2			8
Anders Olson Steenløs en tøs	2			8
Jacob Hatlen en tøs	3			12
Olluf Olson Aspehol en tøs	3			12
Eirick Ytter Møyset en tøs	3			12
Olluf Olson Talset en tjeneste tøs	2			8
Olluf Klefue en dreng og en tøs	1	2	1	
Knud Schalde en tjeneste dreng	2			8
Saaleedis Rigtig effter nøye Agtig udforschning, forfatted og angifued af begge med Hielperne, Olluf Olsen Klefve, Knud Schalde.				

Molde Inbyggeres Angifvelser effter derie egne
originales Sædler, lige liudende,

Ved Edle og Velbe H^y Camer Raad og amptmand
Han Nobel angifver - for sig Self for

Peruqve, Sin frue for fontanger 2de Iomfruer

for fontanger en Stue pige udj løn	8		1	1	8
------------------------------------	---	--	---	---	---

1 Koche pige	5			3	8
--------------	---	--	--	---	---

3de gaardz piger til sammen	8	8	1	1	20
-----------------------------	---	---	---	---	----

3de gaardz drenger Tilsammen	16		2	2	16
------------------------------	----	--	---	---	----

Cariol Til sit Huses tjeneste, Lystbaad, O,
idnue en Stor Røsbaad af Huilcken Omschal
suaris noget, da hand det tilbyder, endschiønt

hand dend ichun til Hans May 1 ts
tjeneste bruger, - forige H = Tolder

Morten Nobel angifuer 1 dreng og 2de

tjeneste piger tilsammen udj løn	12		2		
----------------------------------	----	--	---	--	--

Bruger self Peruqve, men har inted haar på

Hofudet, og er Vel Ved alder - Hr Contraleur

Christian friis bruger Peruqve.

H? Wisileur Hans Brun Bruger Peruqve,

Huilched Hand Recomenderer øfrigheden lit

at ansees som en Hofornøden ting, i besverlige

Reiser til hans May ts tjeneste.

Sr Villum Robbertdtzøn har en T. dreng og

en tøs tilsammen udj løn	3			2	
--------------------------	---	--	--	---	--

Disforuden angifuer hand beggis Klæder, Bruger
og Peruqve, men i Sit 70 aar -

1/6 part af T: folckis løn
Rdr Ort S. Rdr. Ort S.

Sr Jens Gran, Bruger Peruqve, men for sin svaghed schuld og j Reiser - 2de drenger udj løn og Klæder à 6 rdr er	12			2	
1 tieniste-Pige i løn og Klæder	2	2		1	16
Sr Niels Christian Aboe bruger Peruqve. Har en tieniste tøs faar udj løn og klæder	3	2		2	8
Christian Tønder, angifuer som Hand hafuer i Sit brød 1 dreng og en pige faaende udj løn	7			1	16
Johan Robbertzon bruger Peruqve, men i Sin høye alder.					
Oden Odensen Bruger en gl. peruqve udj Sin Høye alder.					
Jens Viderøe bruger Peruqve, men Hvilchen hand Høyfornøden for sine Store udstandene Travaliere angifuer Aaage Odensen har i Sit brød en dreng og en tøs som har udj løn og Klæder tilsamen	6				
Hendrick pavelsen bruger en Peruqve Ham Høyfornøden for hans Sterke Catarch som han er bebudet med -					
disforuden for en T. pige som lønes med Ellen Sahl: Erick Knudsens en tøs udj løn med Klæder	1				16
	2			1	8
Anders Jfuerser bruger Peruqve for suaghed schuld, disforuden en tieneste dreng og en tøs udj løn	4			2	16
Niels Aagesen Bruger Peruqve for suagheds schuld, en tieneste dreng og en tøs udj løn	5			3	8
Knud Bendixsan Bruger iche Peruqve uden om Vinteren, for sin suagheds schuld.					
Hafuer en dreng og en tøs som for udj løn tilsam:	6			1	
Lars Larsen bruger Peruqve men i sin Høye Alderdom.					
Jens Jfuerser bruger en fishedreng, og en tøs Chasten Kietlelhones Bruger gandsche Sielden Peruque for sin Suagheds schyld, saa som hans Haar afgick 1708	4			2	16
Hermant Sifuerser bruger Peruque effter sin angifuelse for sit Suage Hovedz schyld.					
Mathias pedersen en tøs som for i lon,					

		1/6 part af T: folckis løn		
	Rdr.	Ort	S.	Rdr. Ort S.
foruden Klæd?	1			16
Alexander Beverlou, bruger Peruqve for en Blæsure, som Hand fik i Kongens tieniste.				
Bendix Kock, bruger Peruqve for sitt Suage hofueds schyld.				
Hans Zimber har en tieniste som faar ichun Klæder til	1	2		1
Bendig bendixsøn bringer meste delen sit eget haar men under tiden i Kuld og froste Peruqve -				
Lars Larsen har maaded sig lege Peruqve til, effter sin angifvelse, for Soe fort og suagheds schuld -				
Hans Anderson Klocker maa bruge undertiden peruqve for sit Suage hoveds schuld, der for at suare, Hand ombedte den Høygunstige øfrighed Som en fattigmand, at maatte forschaanis.				
Villum Christensen, en tienistetøs udj løn	1			16
Johan Johansen har en fishedreng som for 1 tøs som lønes med	3			2
Peder pederson Selling har maaded antage Peruqve for at Conservere Sig paa sin Sidste ober Hofrettis Reise -	2			1 8

= Latris 7 rdr. 8 s.

Detre er Saaleedis effter Almuens egen angifvelser forfatted og dend 1/6 Part af Tieniste folckenis løn som er 81 rdr 1 ort 9 s.

Rett Bereigned j det Vil ieg alle tider tilstaa, open med min Haands underschrift bekræffte.

Vedøens Præstegaard
dend 14de Julij Ao 1711

Thomas von
Vesten

Hvem var nu disse parykkprydede menn?

Amtmannen Hans Nobel står først på listen, og han oppgir også at hans kone og to døtre har ,hver sin «Fanton» (en slags kvinnelig parykk). Amtmannen oppgir også at han har kariol og lystbåt. En seilbåt som var blot til lyst var nok et selsomt syn på de Romsdalske fjorde i hine tider.

Amtmann Hans Nobel

Hans Nobel var født i Skåne i 1657 like før Roskildefreden, da Skåne ble avstått til Norge. Han hadde opplevet den slagne parts ydmykende og hårde lodd. Hadde selv følt Karl den 11's brutale og hensynsløse undertrykkelse av gammelt dansk land. Han tok studenteksamen i Christianopol, men flyktet så til København hvor han studerte en kort tid, til han ble utnevnt til tollere på Nordmøre. Her gifter han seg med en kvinne fra Hitra som brakte ham meget gull og gods. Da hun døde, falt hans øyne på arvingen til Holden sætegård i Hemne men også Margrete Tønder døde etter et kort ekteskap. Så giftet han seg med Isabella Dorothea Jessen (enke etter major Johan Christopher Testmann i Hemne) som var fattig som en kirkerotte, men av høyfornem ætt og som skaffet ham forbindelser på høyeste hold. Så ble han kjøpmannsønnen fra Skåne i 1704 amtmann i Romsdals amt, en stilling som tidligere var forbeholden adelens sønner. Muligens ville myndighetene i København trekke blomsten av Skånes befolkning til Danmark, for drømmen om å gjenerobre de tapte provinser var ingen lunde død, og aller minst hos Nobel som var dansk i sinn og skinn.

Nobel var en av de dyktigste amtmenn som Romsdals amt noen sinne har hatt. Han var en varm forsvarer for de små og svake i

Isabelle Dorothea Jessen,
gift med amtmann Nobel.

samfunnet., og han søkte alltid å verne dem mot embedsmennenes overgrep. Men orden ville han ha, og han kunne være hård og streng nok når det gjalt statens eller egne interesser.

Han kom snart på kant med Moldes noe uregjerlige befolkning så det var nok med lettelse moldenserne mottok meldingen om at Nobel var utnevnt til medlem av Slotsloven som dengang var landets lovlige regjering, og hadde sitt sete i Christiania. Molde slapp å se

ham som amtmann, han giftet seg med en rik enke og bosatte seg så i sitt elskede Danmark.

Den neste på listen er *Morten Nobel*, forhenværende tollere i Molde, og bror av amtmannen. Han hadde også i sin tid flyktet fra Skåne.

Christian Friis var tollere, og det samme var Hans Bruun.

Sr Willum Robbertsen var en driftig kjøpmann, og det var også *Sr Jens Gran* som av og til opptratte i retten, og var leilighetsvis konstituert som sorenskriver.

Sr Niels Christian Aboe kom hit som tollbetjent, men forlot dette syndige og byrdefulle yrke, og bygget seg opp en meget lønnsom kjøpmannsforretning. Ja, han medborgere begynte til og med å titulere ham «Signore».

Christian Tønder var marineoffiser, født og båret i Trondheim, og da han ble gift med enken etter sorenskriver Messel ble han og herre til Reknes. Han steg nok atskillige grader i sine medborgeres aktelse da han kjempet under Tordenskjold og i slaget ved Dynekilen førte galeien «Lovise». Tønders stedsønn *Fredrik Messel* var og løytnant under Tordenskjold, og lot sitt unge liv under angrepet på Strømstad.

Johan Robbertsen Thue var kjøpmann og kom ofte i konflikt med tollerne. Han fikk også et barn med moldepiken Kirsten hvorfor han betalte sin bot, men nektet å betale pikens bot som ikke hadde noe å betale med. Så fikk da lovlen gå sin ubarmhjertige gang, og den arme Kirsten ble pisket på sin bare kropp så hennes smerteshyl hørtes over den halve by.

Oden og *Aage Odensen* hadde eid hver sin halvpart i Reknes, arvet etter faren, den rike Audun Aagesen, bar sine parykker tiltross for at armoden ofte banket på døren.

Jens Aagesen eller Vider som han siden kalte seg var bartskjær og fusket også i legeyrket.

Hendrick Pavelsen og *Anders Ifuersen* var kjøpmenn som drev beskjedne forretningsvirksomhet og det samme kan sies om *Nils Aagesen*.

Knud Bendixen som drev en beskjeden handelsforretning opptrådte også i retten som sakfører og var flere ganger konstituert som soren-

skriver, som i den store grensestriden mellom Moldegård og Reknes. *Chasten Kietelhones* var barbermester og parykkmaker.

Alexander Beverlaug var sønn av den meget krangleverne tyske kapteinen som i sin tid eide Moldegård og som Johan Vibe betegner som en «fyllehund» som under en eventuell krig ikke bør ansettes igjen. Beverlaug hadde kjempet under Gyldenløve til han ble avtaket i 1676. Sønnen Alexander er muligens blitt innrullert i farens kompani som underoffiser. Det var vanlig i hine tider at offiser-sønner ble utnevnt til underoffiserer i meget ung alder, fire-fem år var ikke ualminnelig.

Bendix Kock, Hans Zimber, Bendix Bendiksen og *Lars Larsen* er småhandlere som er ivrige etter å komme oppover på den sosiale rangstige.

Hans Andersen er klokker og ber å slippe skatt, fattig som han er.

Villum Christensen og Johan Johansen er også høyere.

Peder Pedersen Selling er alle tolleres fortvilelse idet han alltid forstår å trekke seg unna.

Skatten på luksusgjenstande det vil jo si vesentlig parykker og dessuten 1 kariol og 3 fantoner innbrakte kun 7 rd. 8 sk. d.v.s. 680 sk. fordelt på 27 gir 25 sk. og skatten for å holde tjenestefolk er over 81 Rd.

Dokumentet som er en slags kollektiv selvangivelse og det kan jo godt tænkes at myndighetene lot Andersen som bruker en liten parykk bli «forschaanet» for å betale.

Skattesnyteri var tydeligvis ikke noen alvorlig synd i Thomas von Westens øyne. Han som så nådeløs overgav syndere mot kirkens bud til de verdslige myndigheter for å bli pisket, ja endog lide døden på skafottet. Det var nok mang en stakkars synder som dro ett lettelsens sukk da herr Thomas von Westen i 1716 drog til Finnmarken hvor han vant sine laurbær som Finnmarkens apostel.

Mange var nokk de som unndrog seg skatt. I prestemannens mantall savner vi både fogd og sorenskriver, og også de større jordeiere glimrer ved sitt fravær.

Bare amtmannen oppgir alt hva han har av luksus. Det gjør også marinekapteinen og de ugudelige tollerne

Nei parykkskatten ble nok en dundrende fiasko, for alt året etter grep kongen til det hårde, men sikre middel å pålegge en alminnelig ekstraskatt, dagskatten eller krigsstyren som vi fikk slite med i mange år etter freden.

Kilder:

Schneider: Molde og Romsdalen.

de Seve: Molde bys historie.

Collins samlinger i Statsarkivet i Trondheim.

Artikkelen er offentliggjort etter forfatterens etterlatte manuskript, som ikke var ferdig bearbeidet fra hans hånd. Ortografien er forsiktig modernisert. Jeg har foretatt noen få endringer i teksten.

Mowinkel hadde fått fotostatkopi **av** skattelisten fra Riksarkivet, men da denne var vanskelig å tyde fikk han en arkivkonsulent til å levere den avskrift som her er brukt som manus. Det har budt på tekniske problemer å gi en typografisk korrekt gjengivelse av skattelisten hvor enkelte bokstaver er trukket opp over linjen. Disse er her gjengitt med kursiv.

N. P.
